

ԲՈՐՅԱՑԵԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐԱԽԵՍՏԳԻՏԱԿԱՆ

Ի. ՏԱՐԻ 1908.

Տարեկան 1 ժող. ուղի - 6 րու.

Վեցամսյան 2 ժող. ուղի - 3 րու.

Մեկ թիվ պատճ 1:50 ժող. - 70 հ.

Թիվ 10 ՀՈԿՏԵՄԲՐԻ

Ա.Ա.Յ.ՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՅՈՎԵՊՈՍԻ

ՀՈՅԴԻՇ ՀԸՆ ԹՈՐԻՇՈՒՆԻԹԻՒՆ

այսէտ Կոնիքեր ճնշագործական կողուած քը ճնշագործական է Յովեպոսի Շայ Թարգմանութեան մասին Ասուածաքանական թերթի մը մէ՛, (Fred.C.Souy beare, An old Armenian Version of Josephus. Extract from „the Journal of theological studies.“ July 1908, Vol. IX, Nr. 36, p. 577-583.) Փորքի գովիթնո՞ւ, լարծացնո՞ւ, առծանի է Թարգմանութեական ծանօթանալու մեր սնթերցողա: Ասով որոշ ծեւ ու կերպարաւ Կառուու ամ երեսն յախտան կամձեր թէ Հայագիտին յախողած ըլլա գտնեւ Յովեպոսի Շապոյն այս Թարգմանութեանը: Առ յուսանք զգին կ'ուսաց ասով նորայն ճնշագործական մէկ կողմանէ մատնանից մնելու Ծովական հատանք հատանք անապահ գործական մէջ, առնենու Հատուկութեան նախանձան Թարգմանութեամբ, և Տաճմատերն Հայագիտին յաշորդ համեմատիթանց թնասով Վերացու ընազգին են: Մին կողմանէ փորձեւու որ երեւան ուկէ ամ Շապոյն ընապահը, - որոն մատիր Կ'ըն Հայագիտ գործեան

միջը, - ու ինդիքն մերժական լուծում տալու: - Թարգմանութիւնը լիահասու է. միայն այս ընազգին սեղը ուր յառաջ մերուած էն անզ. կամ լատ. Թարգմանութեամբ լրուան ն սահմականին նոյնութեամբ, ինչպէս ընական էր: Աւելցուած քանի մը պիտողութիւնը տարբեր գործ են:

Հ. Յ. Տ.

Հայերէն հատոր մը տպուած է 1787 տարին ի Կ.Պոլիս (Էջմիածին) 496 էջով՝ հետեւալ ճակատով.

“Գէյք Պարմանելւաց Յունեանոյ էրբայեցոյ արարեալ յաղու Պարերապէն Հէմէց ընդ Հովումայիցին, և աւերման երուաղին թարդեանեւ է Լունինցոյ բարբուռոյ ի Հայոց լեզու, ի ձեռն ուրումն իւլիցոյ ոյ (այսինքն՝ Լեռ բերք) Սուրբառնու բանին Ըստուծոյ սպասուորին:”

Կը յաշորդէ ու բիշ խորագիր-ճակատ մը, ուր Ստեփանոսի մասին կ'ըսուի՝

“Ըշահատասիրութեամբ երջանկակրօն Միաբանի Քրիստոնուակ շորոյ Կահիս Տեառն Ստեփանոսի գերիմանա Արդապետի իրվացոյ, քաշահմունեւ հարացան թարգմանի, ի թառականութեան մերու մէջ Ռէմի. (= 1660 Յ. Ք.):”

Այս հատօնին կը յաշորդէ հետեւեալ՝ “Կոկ Հարգենիս ապագրութեամբ ի լոյս ածեցեալ ի ոսոյէ յեւ-էրէ նոյնոյ թարգմանին ի Լուսակառոյց աթոռու Սուրբ Էջմիածին, վեհափառ հրամանան Տեառն Ղուկասու որբազան կաթողիկոնին ամենայն Հայոց, ի յեօթներորդում ամի Հայրապետութեան նորին:”

“Եւ ի պատրիարքութեան պրոյ Երուսաղեմի և Կոստանդնուպոլուսոյ Տեառն Յովակիայ

եւ Տեառն Զպրարիայ ասուուածիմաստ վարդապետաց եւ արհի եղիսկապուացն։¹

“Ի պարանի Արքոյն Գրիգորի Լուսաւորչն մերդոյ”

“Ի Թուոչ Փրկչն, 1787. եւ ի մերում Թթաւակնի ՌՄՎ.Ձ.”²

Այս Ստեփանոս ծեան է լեհաստան՝ բայց վերադարձած Հայոց աշխարհն, եւ իւր երկասիրութեանց շատերը տակաւին զարդ են կշմածնի Հայրապետական Մատենադարանի։ Այս երկասիրութիւնը են՝ Ընդարձակ Հայ-լատին բառագիրը մը, թարգմանութիւն Արիստոտէլի բնազանցութեանց՝ որ յաճախ օրինակուած է, թարգմանութիւններ՝ Դիհնեսիսի Արիսպագացւոյ³, Հարանց Վարոց՝ որ կը կոչուի Հոյելք ծրաց։⁴ Գրոց դուռնուոց Պրովիլի։

Յովլեապոի պապագրութեան վերջը կան քանի մը յիշաւատակարաններ։ Այս յիշաւակարաններն մնուն նյոյ իսկ Ստեփանոսի թարգմանութեան իսկագիր ձեռագրին վրայ՝ աւելցուցած գրած է թարգմանն մտերիմ բարեկամը, Յովլեաննեւն Վոր. Կարճաւանեցի՝ եղբայր ըստ մարմնոյ Տեառն Խայեայ շնողի Ա. Կարապետի վանիցն Ապրակունեաց, Երնակ գաւառուի։ Յովլեաննեւն կը պատմէ թէ յաճախ լսած ըլլալով։ Յովլեապոի մասին՝ կոյցած է Համոզել որ Ստեփանոս թարգմանէ անոր երկերը, եւ իւրն իւր քով պահած է թարգմաննին իսկագիր ձեռագրին իրը “յիշաւակ յաւիտնական”։

Ուրիշ յիշաւակարանի մը մէջ տպագրողները կը յայտարարեն թէ Յովլեապոի հնագյուն թարգմանութիւնը, զոր Յովլեաննեւն Վոր. կը յիշաւակէ, կորուուծ է Լէնկիմիուրի արշաւանաց ժամանակ, եւ ալ տեղ մը չէր գտնուեր։ Անոր Համար Ստեփանոս “Կրին թարգմանել”, ձեռնարկած էր Փիլիպոս Կաթողիկոսի օրով։ “Եւ մինչ սկսաք տպել զիկըս, — կը շարունակէ յիշաւակարանը, — թէպէս եւ եկին ի ձեռն մեր օրինակը գրեցեալը յայլ գուաց, ոմանք ստուգք եւ ոմանք սխալք, ալ մեզ զայնս հեղինակի գրեցոյ միայն համեմատեցաք (այսուհետ)։ Եւ զապեալը որ կայ ի միջին ի հեղինակն առաք, այս է՛ ի ձեռագրելը զոյն նյոյն ինքն Խոլվացի Տէր Ստեփանոս Արգապեան իւր ձեռագրն էր գրեալ, որ եւ նյոյն եղեալ կայ ի գրտաւանն սրբոյ աթոռոյն եղիմածնի։ . . . Մինաս արգեափսկոպուն՝ որ հա-

րազատօրէն ընթերցեալ զիեղինակն գրքոյ, կատան տեղին գրուածոցն պարզեաց, եւ ի յերկարութիւնս տանցն զիւրաքանչեւր բանս գիլաւորով տնատեաց վերստին առ հարկաւորութեանն։ — Հրատարակիչները նոյն յիշաւակարանին ուրիշ մէկ տեղ կը գրեն պայտէս։ “Եւ ու նարդիմնեւն է լունեւոց յամանակոց ի նախնի վարդապետացն մերոց ի մեր լեզու եւ ի գիր, վասն օգտութիւն ինչ իրաց եւ վասն գիտութեան լուսութեան ասուուած ային գրոց զորս կանուին ասացաք. որպէս զրէ գրասէր վարդապետն մեր Յօհան կարմաւանցին յիւրումն յիշաւակարանի, եւ որպէս տեսանեմք մեր զոմնս բանս սորս է վէտանին առեւն չունին լուրդութեանց մերոց մրցոց. զոր օրինակ ի սրբոյն Գրէնուէ ՏԸՆ-Ե-Ռ-Ա-Յ (1340—1411 Յ. Ք.) եւ այլոց նուկ ի լինել խոսագյուն տառապանց աշխարհիս Հայոց ի Լանին թամուրայ աշխարհաւերէ եւ յայրոց հիմից՝ սպահեալ եւ այս գիրք ընդ ալ շահաւես եւ օգտակար գրեած մերոց, զոր եւ ու ուրիշ երբեք գտանի այսօր յազգու մեր։”

Հայ գրականութեամբ զարգղներու կարծիքն ալ էր ընդհանրապէս թէ այս յիշաւակարանաց պատմածին համաձայն՝ Յովլեապոի հնագյուն թարգմանութիւնն ստուգիւ կորուած ըլլայ. եւ թէ 1787 տարւայ տպագրուած բնագիրն ըլլայ պարզապէս ծէ գարու թարգմանութիւն մը՝ Յովլեանոսի լատին բնագրէն կատարուած։ Սակայն քանի մը տարի յառաջ առլիթ ունենալով այս թարգմանութիւնը համեմատել յոյն բնագրին հետ, յատկապէս նաև անց մասին պատմուածը, զարմանօք գիտեցի գասական ասացուածներն ու լիզումն մաքրութիւնը. այսպէս որ խորեցից իմ բարեկամէն Պարունական Վլորէ՛ Յովլեապուն եղած կվայութիւններ ու կոչմունքներ վնատուել ու գտնել հայ հնագյուն հեղմանկներուն քոյ. որպէս զի կարելի ըլլայ զանոնք համեմատել տպուածին հետ, զոր գործածնութեան համար փոխ տուի անոր՝ քանի որ տպագրութիւններեկ տեսած չէր։ Իւր մահուանէն քիւ մը յառաջ գրեց ինձ թէ Մովլէս Խորենացի կը գործածէ զՊովսեպոս, բայց մահամանօրէն չէր նշանակած թէ որ հասանենք մէջ։⁵

¹ Առեկոյ վերքանութիւնը մը է հնագյուն թարգմանութեանը զի սուները շատանան Նշանակելով թէ Խորենացոյ (Բ. Ժ.՝ իթ եւ անէ ետքաւալ) Յովլեապոս արդուած ըլլապէ նշանարած էն քննապատճերը. քանի որ ինքն որորներից աւ անացայտ կը յիշաւակ (մմն. օրինակ Բ. ՂԵ.՝ Յանակապէս ուսուցչապտն Գ. Խալաթիան մանրամասնօրէն

ալէ, (Dr. E. Nestle), Կորման Մակ-Լէն, (N. Mac Lean), Պրյուչէն (Dr E. Preuschen) եւ ուրիշներ։ Արդ կը գտնենք որ այս քաղաքածները նշն են 1660ի բնագրին տպագրութեան համապատասխանող կտորներուն չետ։ սակայն պէտք չենք սակէ անմիջապէս հասնիլ այն եզրակացութեան, որչափ ալ բնակն ըլլայ, իրբ թէ Եւսեբեայ թարգմանիչն այս քաղուածքներուն բնագրին առած ըլլայ Յովեսպովի հայ թարգմանութենէն որ արդէն գցութիւն ունեցած ըլլար Վասն զի իրականին հակառակն եղած է իրաց ընթացքը։ Եւ այս քաղուածքներն առանձնաւութեն Եւսեբեայ հայերէն թարգմանութենէն։ Կը հետեւի թէ երբ ուրիշնակներէն՝ Եւսեբիս եւ Յովեսպով՝ վերջինն է որ ետքէն սկսուած էր հայերէնի թարգմանութիւն, և ատր թարգմանիչն է որ արդէն քաջածնաօթ ըլլալով Եւսեբեայ հայերէնին, իրը աշխատութիւնը ինսայս է եւ երբ յիշեալ քաղուածքներուն եկած է զանոնք պարզապէս օրինակած է Եւսեբեայ հայերէնէն։ Միակ օրինակ մը կը բաւէ։ Հոս կը գննեմ նախ Խոսկինոսի լատին։ Թարգմանութիւնը, յետոյ հին Աստրականին ճշգրիտ թարգմանութիւնը՝ զօր կատարած է Կեստոլէ, և յետոյ գէմ առ գէմ՝ Յովեսպով հայերէն տպագրուածն ու յունարէն բնագրիր։

Ուուփինոս Հատ.   *Եւսեբեայ Եկեղ. Պատմ.*
 (B. J., V, 10 § 2.)   (Առաջ. Հայ. Գ. Իւ. Ա.)

Այսպէս ըթա է Տայագէտն Կորպականին գերմանականաթիւնն ձեզով Տամասութեան մէջ, առանց այս քրծէն։ Die Kirchengeschichte des Eusebius, aus dem Syrischen übersetzt von Eberhard Nestle, Leipzig 1901. — Մենք ընկանապէս աւելորդ Տամասեանը զնի Կորպականին գերմ. Թարգմանութեան, այս առող տես Խութիսոսի ատանականին դիմումը ողինք Եւսեբիոսի հիմ համ Բարգամանը, թիւնք, որ արդէն Տքրիստոսի գըթէ սորեկան Թարգանութիւն մնան և Տարգականը. (ապ. Վեճը 1877, էջ 155-6 մասնափառի)։ Սակայ Ասորականը ամենաղջութ կոռուպում աշ շնչարէցինք; որով զի Կորպականը Ծովութիւնի կարկանայ. (Հայ Իսորապակութիւն The Ecclesiastical history of Eusebius in Syriac, edited from the MSS. by the late W. Wright and Norman McLean, with a Collation of the Ancient Armenian Version by Dr. Adalbert Marx. Cambridge 1898. p. 120 ff.) Հայերէնին ամէն ալակաբրութիւն նոր զի Հայասէնին զնի մոռութիւն սորութ Ասորականը թիւնութածան աւ:

patrimonium quieque occidebatur. Cum fame autem crescebat desperatio seditionis, et in dies singulos utrumque malum amplius accendebatur. Et palam quidem nulla erant frumenta, irrumpentes autem scrutabantur domos. Et siquidem invenissent aliquid, eos qui negaverant verberabant; si vero nihil invenissent, quasi diligentius celavissent, tormentis itidem afficiebant. Habendi autem argumento erant corpora miserorum, cum ea quae solidis viribus starent, abundare putarentur, tamen autem transfigebantur: nec rationis esse videbatur, statim fame mortuertos occidere.

« Սուրբն ապրա “ի ծովն պատճառապի՛ զ զ յօ-
կէին մարդոց, (այսինքն՝ պալմեր) : Հայ սարրող ըն-
թուրով չունի քանի այժմու Սուրբու : Անձեւ յօն-
հութեան ու խրծութեան անկէ մայսն է ու Ծորութ
պարագարա պատորակ մէ յիշեւու քաջարութեան
տակ կորին աստիքից զօած է Թարգմանիչը, ինչուն
աստրականն ենթա Թարգմանութեան մէջ շատ աս-
լորսան է, այսինքն՝ “պահանաւու յօդու ու պաշ-
տառաւու ղակաւ, երկուսն ամասն կապակնու : Ըստե-
պատուին „... որ զնէն մարդոց, (փես, մարդոց) պա-
նցնը – “ուսմէք, տրականուց հայ միաբան է Յօրինա-
կին, մնենաւ : Ա Վընթելուն՝ “ի ք ի վիսու մարդոյն
այսինքն՝ “ուրբար, – նոյն ոոկ կրթացաւութեան ին
յաջողութեան մէջ՝ “վառեաւ սորոցէին, (= Տց. սոր-
ոցին), – “վավագեղին Ամթամայն, (= Տց. վա-
գեղին ցանկել) – “յօին արկանէին Յու յուղին, (= Տց.
յուղէին կուպարիւ), – “սարկադէին հայութանու յա-
ռութեան, (= Տց. հայ հարկանէին) – “ասմարին շար-
չարածած շարաքանին (= Տց. շարաքանի խորսու-
թեւ), – անզա՞ւ “օրինակ ցուցանձէն, եօս ասպարց,
աստիք բաղն իմաստն աւելի Ծգքութու նամար, մննէ
օրինակ նամար Գզնու մէջ յանան պար “օրինաւու
և Թարգմանուն նոյն մէջուն ինչունու ինչուու:

Նոյն իմաստով է Syr. «բրու թէ առ Հոռոմ
կամ յանձն առնել», զոր շայց գեղեցիկ կերպով պա-
ցատրու է:

» Syr. չուրի Կե ի մտանս: »

» Այս տեղ «որոյ մարս Համ ունի, թայց իմա-
տը նոյն է Աստրուն ալ՝ «Եւ ինչէ գտանէնին ինչ առ մար-
դին՝ (առ ուսմեր) եւ (սորա) ուրանային, նարկանէնին
ինչ: »

5 Կարենք վակագնալ յիշուն թէ, առան խ-
կած պալլու է (Անդ. Լեսացին), ոստի սարեցրած
է ուն համատիս պայծառութեան համար: Տց: Եւ եթէ
ու զատկին, յիշուն վամադիկին յո վասն սկըս թա-
րութեալ էին (ցորեան), խոշոնքէին զատկ:;
6 Հայ մանաւութէ կը կարուի յո ապահով-
թեամբ պահան մասուն մատուն անան էին, զո՞ւ

թշառաւակինացն եր՝ Եւ
որք մանգամ ի նացանէն
(աւելին) երին՝ մարտուն
կրտեանց՝ կարծեան-
եւ ասեւին: թէ կրտեանց
առաստ իցէ նացաւ բայց
ապահովնել զայնօսկի՝ որ ի
ապահով մերձ երն ի մե-
անենք, (աւ լիւր ընդուռ-
ընդուռ):

էն, անհարին <սոյսպէս> առնջանց չըրացարիքի զնուս եւ օրինակ (Eus. + շատ մասնաւու) առ առ իւս իւր շատ շատ մասնաւու մարդ թշուառականցոց էնին Զի որք (Eus. + գանձու)՝ ի նոցանէն էնին մարդաբաց (Eus. + իւր շատ մասնաւու) առ առ կարծեալ երեւէնին թէ կը բարկուր առաս ից նոցան <իւս մասնաւու մարդունին իւր մասնաւու մինին> եւ սպանանենի զայնանու որք և ովզոց մեջք էնին իւմասնեն <իւս մինին չըրացարիքին>.

Πέρη μάνασσων πειτέρην
υπαγενεστέος θεωρητών
ζει, Λαωτών κρή δύνων, όφει
ή δέκαν φυσαδανωσθεί, ρρόν
γρετέρην ή ρρωμαγωγών ορρόν
φτητέρην μαρράκων, ορράκε-
θεί ή ζειτυμαργέρων δέκαν
καψι των, Κρητέρην θεω-
ρητών υπαγενεστέος ή τριπόν
βε, μάτη ναργίζειν (Eus. + Ιω-
δηρήσατεθείτε βιασαμαγήν
χρωματωρίας. Η λαωτών ψηφη-
τερητήρην χωρίσθαι <βειν στην
> φωναλεωτηρητέρην;
Η ακι γρετάν υπωνυμώφε-
ρηναν οξει περιθε έκρετερη.
Φη φυλακητηρητήρηθεν ανανηθή,
βει μανωλέρην ή πατεντήν ή
μανωλών (Eus. + Ιω-
δηρητέρην) βει, μαντερήν; ή
θετή κατα παθε δηλε φυων-
τέρην (Eus. + Ιω-δηρη), ιερη-
νει φωναλεωτηρητήρηθεν
> φωναλεωτηρητήρηθεν;

Τοῖς γε μὴν εὐόποροις
καὶ τὸ μένειν πρός ἀπώ-
λεσαν λοιποὶ ήντι προφάσιοι
γάρ αὐτομολίδες ἀνηρεστοί
εἰς αὐτὸν τὸν οἰδάλον. τῷ λι-
μῷ δῆλονοι τῶν στα-
σιαστῶν συνήματες, καὶ
καθ' ἡμέραν ἀμφότερα προ-
σκατελέστη τὰ δεινά φανε-
ρός μὲν γάρ οὐδαμόν σίσης
ήν, ἐπεισηδώντες δε διη-
θειώνας τὰς οἰκιας, ἐπειδή
εὐθόντες μὲν ὡς ἀρνησα-
μένους γηράζοντο, μὴ εὐθόν-
τες δ' ὡς ἐπικελέστερον κρύ-
ψαντας ἔβασανέζοντο. Τεκμή-
γον δὲ τοῦ τέρτεν καὶ μῆ-
τρα τώραμα τῶν ἀθλῶν, εὖ-
σι οἱ μὲν εὗται συνεστάτες
εὐπορεῖν τροφῆς ἀδόκουν, οἱ
τηρόμενοι δὲ ἡδη παρα-
δεύοντο, καὶ κτενέντις ἀλογον
ἀδόκει τοὺς ὑπὸ ἐνδείας
τεθηγκομένους αὐτίκα.

արդէն հրատարակիչն ուղղած է «մայմոնց», ինչպէս կը աահանթ Ասորին աւ:

և պահանջ ասողն ալ:

« Փակագծեալ տեղը բառ մ'նկած է ծեռագիրն մէջ, զոր աէտք է լրացնել. այսիցն ո՞ւժեղը էին մարմնից են, ինչադէ կը մնաէ! Լիճացին ալ:

„ Զոգը. „...Եթեկի՞ն, զոր ուղղելու է Ասորեսն համեմատ ինչպէս զօրիք ՝Եթեկի՞ն.„ (այսպէս նաև Հենացին:)

* Φωτισμόθεως θυμητηρίου δένεται σε αψική αράρη ουρανού μεταξύ των αστέρων, προκεκλιώντας την κάτια στην πλευρά της. Τον ίδιο χρόνο, η φωτισμόθεως θυμητηρίου δένεται σε αψική αράρη ουρανού μεταξύ των αστέρων, προκεκλιώντας την κάτια στην πλευρά της.

Հայերէնի 1787ի տպագրուած բնագիրը
Լատիներէնի փոխդրած եմ այնպէս որ ան-
կինւաւոր փակգծի < . . . > մէջ զետեղած
եմ այն ամէն մասերն՝ զորով չունի հւերեայ
Հայերէն թարգմանութիւնը. իսկ պարզ փա-
կագծի մէջ յաւելլան նշանով (+ . . .) դրած
եմ այն ամէնը՝ զոր նոյն թարգմանութիւնն
աւելի ունի: Կայնակէն շղագիր սառերը տար-
բեր փոխդրառած են այն թարգմանութեան
օրինակի համար ուր հոս էբառ նև կ'ըստու
հոս կը գրու ու. — փոխանակ՝ եւ օրինակ
ունելց իստ շանելչ՝ մարմնիք թշուառականացն
ենի նասքնի այն տեղ կը թարգմանուի՝ “առկ
օրինակ ցուցանենի ենի էց ուսուու ին նև վցէ
տեսին արձեն, թշուառականացն եր. շատ աւելի
սերտի. համաձայն Ասորական սկզբագրին,
Մենք այս երկու փոփոխութեանց մէջ կը նշամ-
րենք Յովսեասոս հին թարգմանչին ազգեցու-
թեան հետք մը, որ յունարէն բնագրին հա-
մաձայն փոխած էր Ասորականէն եղած թարգ-
մանութիւնը. վասն զի յայնը կընթեռն հոս
ուն ՚ չշշն չամ մի. Այս փոփոխութիւնը չենք
կրնար վերտեր Ստեփանոսի Եհացեց. վասն
զի վերնոյս գործածած բնագիրը՝ Խորինսոսի
Լատիներէն՝ հոս յունականն նուազ մեր-
ձաւոր է ընթեռնով՝ habendi autem ar-
gumento erant corpora. Սակայն Ստ. Եհ-
ացեց ընթացելու ենք յաւելլաւած՝ ես առ
մին, վասն զի Ռուփինսոն կը թարգմանէ ամ-
plius accedebantur. Միւս կողմանն էբա-
ռի. . . բայց անմատ փոփոխութիւնը Ֆշուարի

¹ Նոյնպէս պահեցին մնաց ալ, բայց փոխանակ ատախ թարգմանութեանց դրինց նայ բանագիտնեցը: Ըստեայ ամեն ունեած մասին աւելի որդինու Տամար դրվեն նաեւ Ես. Տամառութիւնը և աւելի ան աշխանիններ: Ուստի ամ մասնակ Լեհաւու մատուց չեն:

կը թարգմանէն յունականին ա՛ս էպιμελέσտերօն ասութիւնը, եւ ասով պէտք է աւելի հին թարգմանչին ընծայել՝ որ յօն բնագիրն առջեւն ունէր, քան Ստեփանոսի թէպէտ եւ աս ալ կը գտնէր գրուած quasi diligentius Ռուփինոսի թարգմանութեան մէջ: Ստաուդի վերջնայ վերագրելու է ‘‘Տաղողիս,’’ բառն ներուծուամ՝ որ յունարքն բնագրին մէջ որեւէ Համապատասխանող մը չունի: ‘‘Ո-ժէդէ,’’ բառն հարկ է որ Եւսեբեայ Ասորականէն կատարուած նախնական հայ թարգմանութեան վերաբերի, որշափ ալ՝ այժմ Զեռազրաց մէջ պակսի: Խսկ այս բառերն Իսէ նշշելու բարենալ Խոնովուլ Ալէկին՝ ինչած կորսուած էին արդէն Եւսեբեայ Ասորականէն. եւ անոր համար չկան նաեւ անկէ եղած հայ թարգմանութեան մէջ: Այս բառերը յունարքն բնագրին առնելով աւելցուած են Յովհապոփ եւ դարու թարգմանչին ձեռքով, ինչպէս աւելցուած են նաեւ այս բառերը՝ ‘‘Ալէտ ընդունիւն՝ թէպէտ եւ ասով անհամազօր կերպով թարգմանուած եր բնագրին ըստծը՝ ձկորոն էջուէ, զոր Ռուփինոս փիսադրած է պյսպէտ՝ nec rationis esse videbatur.

Այսպէս ուրեմն Յովհապոփ այն կտորներուն համար՝ որոկք Եւսեբեայ քով կը գտնուին, կոնանք 1787ի տպագրուած հրատարակութեան մէջ թարգմանութեան երեք խաւեր գտնել. այսինքն՝

1. Հզգրիս թարգմանութիւն մ’ Ասորուց՝ յատուկ Եւսեբեայ թարգմանչին.

2. Փոփոխութիւններ այս թարգմանութեան եւ յաւելուածներ՝ որպէս զի Յովհականին համաձայն ըլլայ, գործ հնագյուն թարգմանչին Յովհապոփի, որ յունականէն կը թարգմանէր:

3. Անդրագյուն փոփոխութիւններ եւ յաւելուածներ՝ 1660ին կատարուած Ստեփի. Լեհացոյ ձեռօք, որ Ռուփինոսի Հատինականը կը գործածէր:

Եւսեբեայ քով գտնուած Հատածները գեղեցիկ փորձաքար մըն են որոշելու թէ Ստեփինոս ի՞նչ չափով 1660ին ձեւափոխած է հին հայերէն բնագրիը՝ Հատինականին համամատ: Իւր աշխատառութիւնը կամցյական եղած է, եւ՝ բարեբախտաբար՝ քիչ անգամ չափազանց: Սակայն միշտ բաւական է վնասելու տպագրուած բնագրին, երբ ինդիրն ըլլայ նկատել զայն իրբեւ վկայ յունական սկզբանագրին: Վասն զի գրքին որ էջն ալ բանանք՝

կը գտնենք թերեւս վեց տօղ բացորոշչաբար թարգմանուած յօն մնագրէն և կամ Զ դարուն, բայց արդէն եօթներորդ տողին մէջ ասացուածի դարձուած մը կամ նախադասութիւն մ’ալ պայծառ կերպով կ’երեւայ առնուած Ռուփինոսէ: Յաճախ բառերը մացած են հնագյուն թարգմանութեան, բայց ամուղջ առնութեան կերպը կաղապարուած է Հատինականին համեմատ:

Արդ 1787 տարւոյ տպագրիչները կը յայտարարեն թէ Հայերէնին ուրիշ Զեռապէտներ ալ ունէին, բայց անտես ըրին՝ նախամեծարութիւն տալվ Ստեփինոսի ինքնագրի օրինակին: Հաւանօրեն այն տարբեր օրինակները կը պարուածէն հնագյուն անփոփոխ բնագրին բնագրիը: Եւ շատ բաղչալի է որ Հայք քննութիւն մ’ընեն իրենց մատնադարաններուն մէջ եւ չանան գտնել իրենց և դարս գրիկանութեան ամենաանին իշխանակարանաց միջն անտարար բնագրիը: Ծանօթ է որ հնագյուն բնագրին մէկ օրինակը կորսուած է նաւաբեկութեամբ Բարիկյուսոյ գլխուն մօսերը 1832 տարին, ուրիշ Հարիբեաւոր հայ Զեռագրաց հետ միասին, որմէր Մատարասէն խաւրուած էրն Ս. Ղազար հանելու համար: Այս կորսուած ներուն մէջն էր նաեւ իրենէնուի հնագրին լիակատար թարգմանութիւնը:

Փ. Կ. Կոնհանը

Տ Ի Մ Ո Թ Ե Ո Ս Կ Ո Ւ Զ

Հ Ա Յ Տ Ե Ց Ե Ն Ե Գ Ր Ա Ր Ա Բ Ի Ե Ն Ե Ր *

(Հ-ը-ո-ւ-ս-ի-ո-ւ-ն-ի-ւ-ն-ի-ւ-ն)

Հայերէն թարգմանութիւնն կատարուած կը համարին հրատարակիչք Ներսէս Բ. Աշտարակեցւոյ (548/9—556/7) օրով, հիմնուած գլխաւորաբար Փոտի առ Զաքարիա Կաթ. գրած թղթոյն մէկ սեղման վրայ, ուր կըսուի¹ թէ

* Բացակայութեանս պատմառ անձամբ շկարագրեալ կատարել պարզութիւնը, նախող հատութիւնը մէջ (Անդ. Ամ. Էլ 261—65) սպրզած եւ անհեղու պատմեր, Կաթուուններն Առուղիւմ նու. Էլ 261բ. արքական. 262ը.՝ Առողջուակ, 263 Յուստինիանու. 265ա. Նորայի. 265բ. Հրու. (Պա. Արտ.), Փոտ (Փրտ), Հականութեանն, որոնք ուղղուած են պատմապութեանն մէշ:

* Յառաջերեւթիւնն առ էկ Զեռագրին (առթիւակաբէ) համեմատ եւ Կ. Մատէ Հրատարակութիւնն է